

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามหัวข้อต่อไปนี้

- 5.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 5.2 วิธีดำเนินการวิจัย
- 5.3 สรุปผลการวิจัย
- 5.4 อภิปรายผล
- 5.5 ข้อเสนอแนะ

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการดำเนินการ ทรัพยากรที่จำเป็นความต้องการในการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถานและข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถานในจังหวัดนครราชสีมา

5.2 วิธีดำเนินการวิจัย

- 1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

(1) ประชากรที่นำมาศึกษาวิจัย ได้แก่ ข้าราชการ คือ ศึกษาธิการอำเภอ นักวิชาการศึกษา และผู้บริหารโรงเรียน จำนวน 150 คน ประชาชน-พระสงฆ์ จำนวน 125 คน ได้แก่ ตัวแทนประชาชนท้องถิ่นคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 50 คน เจ้าอาวาสวัด 25 รูป และพระสงฆ์นักพัฒนา จำนวน 50 รูป

(2) กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้ประชากรเป็นกลุ่มตัวอย่าง ยกเว้น พระสงฆ์ นักพัฒนา ผู้วิจัยกำหนดให้กลุ่มตัวอย่างจำนวนวัดละ 2 รูป รวมเป็น 50 รูป

2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือวิจัยที่เป็นแบบสอบถาม ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเองและได้ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรง (Validity) และทดลองใช้เครื่องมือเพื่อหาความเที่ยง (Reliability) ได้ค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.96

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ทั้ง 25 อำเภอในเขตจังหวัด นครราชสีมา โดยส่งแบบสอบถามไป 275 ชุด ได้รับกลับคืน 257 ชุด คิดเป็นร้อยละ 93.45

4) การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผล

ผู้วิจัยใช้คอมพิวเตอร์ โปรแกรม SPSS/PC+ ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปลผลโดยใช้ค่าเฉลี่ยเป็นเกณฑ์

5.3 สรุปผลการวิจัย

1) สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากมีตำแหน่งเป็นผู้บริหารโรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 35.00 อายุปัจจุบันระหว่าง 40-49 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.50 ภูมิลำเนาที่มาแล้วมากกว่า 10 ปี คิดเป็นร้อยละ 51.40 และส่วนมากได้รับทราบเรื่องอุทยานการศึกษา คิดเป็นร้อยละ 93.40 และเห็นด้วยกับการดำเนินการ คิดเป็นร้อยละ 97.70

2) ข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ มีความเห็นว่า การดำเนินการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน มีความสำคัญอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.40$) ในภาพรวม และรายละเอียด ตามลำดับดังนี้ (1) แนวทางการบริหารทั่วไปเกี่ยวกับการจัดอุทยานการศึกษา ($\bar{x} = 3.50$) (2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในอุทยานการศึกษา ($\bar{x} = 3.36$) และ (3) การจัดการและการให้บริการ ($\bar{x} = 3.32$)

3) ทรัพยากรหรือปัจจัยที่จำเป็นในการจัดอุทยานการศึกษา ข้าราชการ และประชาชน-พระสงฆ์ มีความเห็นว่า ทรัพยากรหรือปัจจัยที่จำเป็นในการจัดอุทยานการศึกษา มีความจำเป็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.18$) และเมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ที่

อ่านหนังสือมีความจำเป็นอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 3.67$) และที่จำเป็นอยู่ในระดับมาก 5 อันดับคือ ห้องสมุดหรือส่วนหนังสือ ส่วนสนามพร ผู้รู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน สวนป่า ไม้ยืนต้นที่สงวนไว้ และศาลาธรรม

4) ความต้องการของชุมชนในการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถานโดยภาพรวม ข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ มีความต้องการในการจัดอุทยานการศึกษาในวัด อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.21$) และเมื่อพิจารณาในรายเรื่องพบว่า มีความต้องการอยู่ในระดับมากที่สุด 2 เรื่อง คือ (1) อุทยานการศึกษาควรมุ่งเน้นให้ชาวบ้านรักการอ่าน และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ($\bar{x} = 3.63$) และ (2) ประชาชนควรให้ความร่วมมือร่วมใจในการจัดอุทยานการศึกษา

5) ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

อุทยานการศึกษาในศาสนสถาน เป็นศูนย์รวมจิตใจ สร้างความสงบทางด้านจิตใจ ร่มรื่น สงบ เหมาะสำหรับการศึกษาหาความรู้ ขยายโอกาสของประชาชนที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติมโดยไร้ขอบเขตจำกัด โดยพระสงฆ์จะช่วยอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ ประชาสัมพันธ์ และแนะนำสิ่งต่าง ๆ แก่ประชาชน ผู้นำชาวบ้านจะเข้าร่วมสนับสนุนการดำเนินงาน และแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ มาไว้ในอุทยานการศึกษา

5.4 อภิปรายผล

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจ ควรนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1) การดำเนินการจัดอุทยานการศึกษา จากผลการศึกษาทั้งข้าราชการ และประชาชน-พระสงฆ์ มีความเห็นว่ามีควมสำคัญอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของนโยบาย งบประมาณ และความร่วมมือของชุมชน เพราะอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน เป็นศูนย์กลางและแหล่งความรู้ ข้อมูลข่าวสารทั้งทางด้านวิชาการ วิชาชีพ รวมทั้งเป็นแหล่งพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ให้ความสงบร่มรื่น สะอาด เป็นระเบียบ สวยงาม มุ่งเน้นการศึกษาตลอดชีวิต การดำเนินการจัดตั้งอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน ควรเริ่มพิจารณาตั้งแต่ต้นนโยบายเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ทั้งระดับกระทรวงผู้รับผิดชอบในที่นี้คือ กระทรวงศึกษาธิการ การกำหนดนโยบาย ควรเป็นแนวทางที่ทำให้ผู้ปฏิบัติระดับกรมที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมสามัญศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศาสนา หรือคณะ

กรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สามารถนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการหรือสภาพที่เป็นจริงของชุมชน ควรทำการสำรวจทรัพยากร เพื่อให้ทราบถึงความพร้อม และศักยภาพในการจัดตั้งอุทยานการศึกษา มีการวางแผนการดำเนินการ จัดทำโครงการและกิจกรรมที่รองรับ แผนการดำเนินงาน ตลอดจนจัดให้มีคณะกรรมการติดตามประเมินผลโครงการ จัดตั้งอุทยานการศึกษาเป็นระยะ ๆ

งบประมาณในการดำเนินงาน เป็นสิ่งจำเป็นที่หน่วยงานผู้รับผิดชอบต้องพิจารณาจัดสรร ไม่ใช่ว่าจัดให้มาในระยะแรก ๆ พอผ่านเข้าก็ปล่อยทิ้งให้ชาวบ้านรับผิดชอบกันเอง เหมือนเช่นที่อ่านหนังสือพิมพ์ การขาดงบประมาณหรือไม่ต่อเนื่อง ทำให้การดำเนินงานของอุทยานการศึกษาจะชะงักไม่ก้าวหน้าหรือขาดองค์ประกอบหรือปัจจัยที่สำคัญไป รวมถึงการซ่อมแซมบำรุงรักษาให้วัสดุอุปกรณ์หรือสื่อต่าง ๆ การจัดหาสื่อใหม่ ๆ ที่จำเป็นต้องใช้งบประมาณบางครั้ง อาจให้เอกชนที่มีวัตถุประสงค์ทางด้านสนับสนุนการศึกษาเข้ามาช่วยเหลือเรื่องงบประมาณก็ได้ แต่ไม่ควรจะให้เอกชนเข้าหาผลประโยชน์จากอุทยานการศึกษา

ส่วนประชาชน-พระสงฆ์ในท้องถิ่น และผู้นำชาวบ้าน ทั้งผู้ที่เป็นทางการและผู้ที่เป็นชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ จำเป็นที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดตั้งอุทยานการศึกษาในวัด มีการประสานงานกันในระดับต่าง ๆ เพื่อระดมสภาพความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และสื่อต่าง ๆ ที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้ของชาวบ้าน การกระจายข่าวหรือประชาสัมพันธ์ในหมู่บ้าน ก็เป็นภารกิจอันสำคัญที่ต้องร่วมมือกันจัดทำ รวมไปถึงการจัดตั้งคณะกรรมการคอยควบคุม ดูแล หนุนเสริม หรือพัฒนาให้อุทยานการศึกษาในศาสนสถาน มีความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น

2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในอุทยานการศึกษาจากผลการศึกษาทั้งข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ ต่างให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในอุทยานการศึกษา โดยเฉพาะในเรื่อง การจัดห้องสมุดประชาชน หรือที่อ่านหนังสือ ศูนย์รวมข่าวสารและข้อมูลทางด้านวิชาชีพ จัดให้มีการแสดงพระธรรมเทศนา และสวนสมรมไพรชฌันในอุทยานการศึกษา จากข้อค้นพบนี้เห็นว่าสอดคล้องกับแนวนโยบาย หรือวัตถุประสงค์ของการจัดการให้ศาสนสถานเป็นอุทยานการศึกษา ได้แก่ (1) ส่งเสริมให้ศาสนสถานเป็นแหล่งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน (2) เป็นศูนย์แม่ข่ายระบบเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนใน

ตำบล (3) เป็นศูนย์รวมและบริการข้อมูลข่าวสารและสื่อแก่ประชาชนในชุมชน พระราชมุนี (2527) แสดงให้เห็นถึงบทบาทของวัด และพระสงฆ์กับสังคมไทย คือ เป็นสถานที่อบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนศิลปวิชาต่าง ๆ ของคนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นสถานบันเทิงที่ชาวบ้านมาชุมนุมพบปะสังสรรค์ และจัดงานประเพณีประจำปี งานประจำปี อภิวัฒน์สิทธิ์ (2525) เน้นให้เห็นว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางชีวิตจิตใจและปัญญา เป็นครูสอนหนังสือ ถ่ายทอดวิชาความรู้ต่าง ๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในอุทยานการศึกษาในศาสนสถานมีความพร้อมและเหมาะสม เนื่องจากมีทรัพยากรบุคคลคือ พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้ถ่ายทอดให้ความรู้ ทั้งทางด้านวิชาชีพและการกล่อมเกล่าจิตใจ ความพร้อมในด้านสถานที่ที่กว้างขวาง สงบ ร่มรื่น เหมาะที่จะดำเนินการจัดแบ่งเป็นสัดส่วน ในการสร้างศูนย์รวมเอกสาร ตำรา ข้อมูลในการค้นคว้า ของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนจัดให้มีการเสวนาธรรม ทั้งพระสงฆ์และฆราวาส เนื่องในวันสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ รวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคม การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จัดการประกอบอาชีพและปรับปรุงพัฒนาอาชีพของตน โดยมีแหล่งข้อมูลค้นคว้าคือ อุทยานการศึกษา

3) การจัดและการให้บริการ อุทยานการศึกษาในศาสนสถานไม่ใช่ว่าใหม่เพราะแต่เดิมนั้นชาวบ้านได้อาศัยวัดเป็นแหล่งศึกษาศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ ดังนั้น การจัดทำให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา จึงเป็นการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบของการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนอย่างเป็นระบบ และครบกระบวนการเรียนรู้ การจัดการอุทยานการศึกษาในวัดนี้ จำาษาการและประชาชน-พระสงฆ์เห็นว่า ควรจัดอยู่ในรูปของคณะกรรมการดำเนินงาน โดยอาจจะมีส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมดำเนินการ และอาศัยความร่วมมือจากชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และชาวบ้านให้การสนับสนุน เป็นคณะกรรมการดำเนินงาน จัดรูปแบบการให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จัดหาสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ และการพัฒนาอาชีพ ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จัดสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ของอุทยานการศึกษา เช่น ศาลาธรรม สวนหย่อม สระน้ำ สวนสมุนไพร เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ยังต้องจัดระเบียบการใช้อุทยานการศึกษาในศาสนสถานให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเกิดผลดีแก่ผู้มาใช้อุทยานการศึกษา ป้องกันมิให้เป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่น การมุ่งเน้นประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีความเข้าใจในกิจกรรมของอุทยานการศึกษาในวัด และเข้ามามีส่วนสนับสนุนร่วมแรงร่วมใจกัน พัฒนาอุทยานการศึกษา เพื่อให้เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อระบบการศึกษาด้วยตนเองของประชาชน

การจัดการและการให้บริการควรคำนึงถึงการกระจายโอกาส ความเสมอภาคในการศึกษา หาความรู้ โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา การจัดฝึกอบรม การถ่ายทอด ประสบการณ์ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ควรมุ่งเน้นให้เป็นรูปแบบ และประชาชนสามารถนำไป ปฏิบัติจริงได้ การควบคุมดูแลบริเวณอาคารสถานที่ แสง สี เสียง อุณหภูมิ ความสวยงาม สงบ ร่มรื่น เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ให้บริการควรได้รับในขณะให้บริการถ่ายทอดการเรียนรู้ และ ประสบการณ์ทั้งด้วยตนเองและจากวิทยากร การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับ สภาพท้องถิ่น เศรษฐกิจและวัยของผู้ให้บริการ

ดังนั้น จึงควรมีการจัดทำตารางแสดงกิจกรรมของอุทยานการศึกษาในช่วง ระยะเวลาต่าง ๆ ตารางแสดงข้อมูลสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ และพร้อมที่จะให้บริการแก่ผู้ใช้อ อุทยานการศึกษา การจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์และเผยแพร่กิจกรรม เป็นสิ่งจำเป็นที่ คณะกรรมการดำเนินการจะต้องจัดทำ หรือจัดให้มีขึ้นในอุทยานการศึกษาในวัด

4) ทรัพยากรหรือปัจจัยที่จำเป็นในการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน จาก การศึกษาพบว่า ทรัพยากรหรือปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการจัดอุทยานการศึกษาในวัดก็คือ ที่อ่าน หนังสือ ซึ่งตามปกติแล้วแต่ละหมู่บ้านก็จะมีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านอยู่แล้ว บางแห่งจะตั้ง อยู่กับศาลากลางบ้านใกล้ ๆ บ้านกั้น หรือผู้ใหญ่บ้าน แต่ก็ขาดความต่อเนื่องในการ ดำเนินงาน ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ประชาชนยังคงมีความต้องการที่จะ ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองอยู่มาก ที่อ่านหนังสือจึงเป็นความจำเป็น เพราะเป็นแหล่งรวม ของข้อมูลข่าวสารที่ชาวบ้านจะหาได้ง่ายที่สุด ทั้งยังเป็นแหล่งที่ทำให้ชาวบ้านมาพบปะ สนทนากันทุก ๆ วัน มีโอกาสได้ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วย กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดเป็นแหล่งรวมจิตใจของชาวบ้าน จึงมีความเหมาะสมที่จะจัด สร้างที่อ่านหนังสือไว้ในวัด หรือถ้าจะพัฒนาขึ้นมาอีกระดับก็คือ จัดเป็นห้องสมุดประจำหมู่บ้าน ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์เป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ทรัพยากรหรือปัจจัยที่สำคัญในการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน ก็คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เจือจันทร์ จงสดีอยู่ (2533) ได้กล่าวว่า ในชนบทมีความรู้อยู่ในระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งอาจจะใช้ในการแก้ปัญหาบางอย่างแล้วระดับหนึ่งเช่นกัน การดำเนินงาน จึงเพียงแต่ค้นหาความรู้ที่มีอยู่เหล่านั้น และหาทางให้ผู้ที่รู้หรือเป็นเจ้าของความรู้เหล่านั้น เป็นผู้กระจายความรู้ นอกจากนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านยังเน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีต

ประเพณี วิถีชีวิต การทํามาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกันหรือภูมิปัญญาเฉพาะด้าน (วิชิตนันทสุวรรณ, 2528) แต่ที่สำคัญก็คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์กับการศึกษานอกระบบคือ นำไปเป็นองค์ประกอบของหลักสูตร การจัดการศึกษา การเรียนรู้ในชุมชน ความสัมพันธ์กับท้องถิ่น และการนำความรู้ไปใช้กับชีวิตจริงได้

5) ความต้องการของชุมชนในการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความต้องการให้จัดอุทยานการศึกษาในวัด โดยเน้นหรือมุ่งหมายให้ประชาชนรักการอ่านและเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางในการจัดอุทยานการศึกษา เพราะการจัดอุทยานการศึกษามีหลักการง่าย ๆ คือ "อุทยานการศึกษาเป็นครูที่พูดไม่ได้" นั่นก็หมายความว่า ผู้ที่มาใช้บริการของอุทยานการศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่รักการแสวงหาองค์ความรู้ และต้องมีความตั้งใจที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง กระหายที่จะค้นคว้า แสวงหา ศึกษา ทดลอง และลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความรู้ ทักษะและการนำไปใช้ ภายใต้งานใช้สื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของผู้ใช้อุทยานการศึกษา อุทยานการศึกษาในศาสนสถาน จะมีความหมายอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นโรงเรียนของชาวบ้าน โดยมีวัดและชุมชนเป็นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย

รูปแบบอุทยานการศึกษาในศาสนสถานที่ชุมชนมีความต้องการนั้นก็คือ อุทยานการศึกษาควรเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้ชุมชนเกิดความรัก ห่วงแหน และศรัทธาต่อการเรียนรู้ มุ่งเน้นให้ชาวบ้านรักการอ่าน และการเรียนรู้ด้วยตนเอง การจัดทาสื่อหรือกิจกรรมต่าง ๆ ควรสำรวจและแสวงหาวัตถุดิบในท้องถิ่นเป็นสำคัญ ลดการสิ้นเปลือง และเป็นการแสดงให้เห็นถึงความร่วมแรงร่วมใจเสียสละของชาวบ้าน นอกจากนี้แล้ว ความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน โรงเรียน และส่วนราชการอื่น ๆ ในท้องถิ่นที่จะร่วมกันเสริมสร้างความรู้และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ชาวบ้าน เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องประสานสัมพันธ์ ไม่ซับซ้อนอย่าให้ชาวบ้านดำเนินการตามลำพัง เพราะบางครั้งชาวบ้านก็ต้องมุ่งเน้นการประกอบอาชีพ การหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ทำให้ความสำคัญทางด้านการเอาใจใส่ต่ออุทยานการศึกษาลดน้อยไป ผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน และหัวหน้าส่วนราชการควรเข้ามามีบทบาทให้การสนับสนุน รวมไปถึงการติดตามประเมินผล

การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางแก้ไขปรับปรุง และพัฒนาอุทยานการศึกษาให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนให้มากที่สุด

6) ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการจัดอุทยานการศึกษา โดยกลุ่มตัวอย่างทั้ง 5 ด้านนั้น เป็นแนวความคิดของข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ ที่มีต่อการจัดให้มีอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน โดยมีแนวความคิดที่สนับสนุนและเล็งเห็นความสำคัญของอุทยานการศึกษา ซึ่งข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ได้รับทราบเรื่องอุทยานการศึกษามากถึงร้อยละ 93.40 และมีความเห็นด้วยกับการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน คิดเป็นร้อยละ 97.70 นั้นแสดงให้เห็นว่า ข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ มีความตื่นตัวทางด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตนเอง ดังจะเห็นได้จากข้อคิดเห็นที่ว่า อุทยานการศึกษาในศาสนสถานมีความสงบร่มรื่น เหมาะสำหรับการศึกษาหาความรู้ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนเข้ามาใช้บริการได้โดยไม่จำกัด เป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ประชาชนในชุมชนที่ต้องการแสวงหาความรู้

พระสงฆ์เป็นบุคลากรที่สำคัญที่จะถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ให้แก่ประชาชน เพราะบทบาทของวัดและพระสงฆ์เกี่ยวกับความเป็นอยู่ทุกระยะแห่งชีวิตของสังคมไทยตลอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปี แต่ละหมู่บ้านต้องมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง ต่างมีความรู้สึก ว่า วัดเป็นสมบัติส่วนหนึ่งของส่วนรวม และเป็นศูนย์กลางหลายอย่างและบริการต่าง ๆ ของสังคมหมู่บ้าน (พระราชวรมนี, 2527)

5.5 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะกระทรวงศึกษาธิการและกรมที่เกี่ยวข้อง

ทั้งข้าราชการและประชาชน-พระสงฆ์ เห็นว่าการดำเนินการจัดอุทยานการศึกษา มีความสำคัญอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะในเรื่องการดำเนินงาน การจัดอุทยานการศึกษา รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ หรือกรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรพิจารณาในเรื่อง การจัดสรรงบประมาณในการจัดอุทยานการศึกษาให้เพียงพอและต่อเนื่อง ผู้นำชุมชน กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน ควรที่จะเข้าร่วมกันกระตุ้นชาวบ้านให้ตื่นตัวและเข้าร่วมในการจัดอุทยานการศึกษา ตลอดจนนโยบายการจัดตั้งควรชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้ในทุกระดับ และควรมีแผนการดำเนินงาน หรือแผนปฏิบัติการอย่างชัดเจน

2) ข้อเสนอแนะสำหรับจังหวัดและอำเภอ

(1) ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในอุทยานการศึกษา จะเห็นว่าข้าราชการ และประชาชน-พระสงฆ์ เห็นความสำคัญของการจัดห้องสมุดประชาชน หรือที่อ่านหนังสือมากที่สุด ซึ่งหมายความว่า การส่งเสริมทางด้านความรู้และการพัฒนารูปแบบที่สำคัญก็คือ การอ่าน ควรเร่งจัดการปรับปรุงหรือสร้างห้องสมุดสำหรับประชาชนขึ้นในท้องถิ่น การรับบริจาคหนังสือ การทอดผ้าป่าหนังสือ และการของบประมาณสนับสนุนจากทั้งภาครัฐ และเอกชน ในการจัดหาหนังสือ ตำรา และวัสดุสื่อต่าง ๆ ที่จะทำให้ประชาชนเกิดแนวความคิดในการพัฒนาตนเองและท้องถิ่น

(2) ด้านการจัดการและการให้บริการควรมีคณะกรรมการดำเนินงานอุทยานการศึกษา และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดและดูแลรักษา ทั้งนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่กิจกรรมของอุทยานการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ

3) ข้อเสนอแนะสำหรับวัด

(1) การจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน ควรให้เกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเอง โดยหน่วยงานของรัฐพึงให้การสนับสนุน เน้นการจัดหาวัสดุในท้องถิ่นจัดหาสื่อต่าง ๆ จัดซื้อเฉพาะวัสดุหรือสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น สิ่งที่สำคัญก็คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มุ่งเน้นการถ่ายทอดและการลอกเลียนแบบ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน ทั้งในด้านจารีตประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ รวมทั้งการประดิษฐ์คิดค้นและการพัฒนาให้ดำรงคงอยู่กับท้องถิ่นตลอดไป

5.5.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรวิจัยรูปแบบการจัดอุทยานการศึกษา ในศาสนสถานที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและชุมชน เช่น ภาคใต้ ควรมุ่งเน้นศึกษารูปแบบอุทยานการศึกษาในมัสยิด หรือในชุมชนคาทอลิก ควรเน้นการจัดในโบสถ์หรือบริเวณโดยรอบ เพื่อหารูปแบบอุทยานการศึกษาที่เหมาะสม ตามความต้องการของท้องถิ่น และการศึกษาดูตัวอย่าง

2) ควรวิจัยในเรื่องการดำเนินการจัดอุทยานการศึกษา ในศาสนสถานในแต่ละจังหวัด เขต หรือภาค เพื่อให้ได้แนวความคิดและข้อเปรียบเทียบถึงแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

3) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยหรือทรัพยากรที่จำเป็น ต้องจัดให้มีในอุทยาน
การศึกษา เพื่อการกำหนดนโยบาย งบประมาณ และแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับ
สภาพความเป็นจริง ความต้องการและความพร้อมของท้องถิ่น